

UDK 811.163.4'366.542

UDK 811.161.2'366.542

Izvorni naučni rad

Людмила ВАСИЛЬЄВА (Львів)

Львівський національний університет імені Івана Франка

milav2000@yahoo.com

**ВОКАТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ І ХОРВАТСЬКІЙ МОВАХ:
МОРФОЛОГІЧНІ, ПРОСОДИЧНІ ОЗНАКИ, ОСОБЛИВОСТІ
ВЖИВАННЯ (на тлі інших слов'янських мов)**

U ukrajinskom i hrvatskom jeziku gramatička kategorija padeža ubraja se u najvažnije gramatičke kategorije imenica, jer se dosljedno realizira morfološkim sredstvima (nastavcima). Padež je regularni tip deklinacije imenica koji se raščlanjuje na najveću količinu morfoloških grafema, sedam padeža u usporedbi s drugim morfološkim kategorijama u ovim jezicima, pa je dosljedno korelativna morfološka kategorija potpuno alternacijskog tipa, zaštićena od leksičkog utjecaja. U morfološkom sustavu ukrajinskog i hrvatskog jezika nema morfološke derivacije padeža ili morfološke izvedenosti jednog padeža od drugog. Sintaktičkom derivacijom padeži objedinjuju morfološki i sintaktički sustav jezika u jednu gramatičku kategoriju. U članku se istražuju morfološke, prozodijske značajke vokativa i njegove semantičko-sintaktičke varijante u ukrajinskom i hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *vokativ, hrvatski jezik, ukrajinski jezik, gramatički sustav, značajke vokativa, semantičko-sintaktičke varijante vokativa*

Групування одиниць за семантико- і формально-граматичними функціями зумовлене кореляцією слів з денотатами об'єктивної дійсності. До граматичних категорій складного характеру належить категорія відмінка, оскільки вона пов'язана з усіма головними структурами мови – семантичною, синтаксичною і морфологічною. Відмінок представлений у різних мовах (якщо ця категорія наявна в певній мові) різним числом компонентів: від двох-трьох до їх кількох десятків. У граматичній категорії відмінка поєднанням логічного, формального і семантичного підходів до характеристики власне граматичних значень умотивована

диференціація іменних словоформ. Вони реалізують відповідні поняття – суб'єкта, адресата – у незалежних відмінків, – об'єкта, інструментала, локатива – у залежних відмінків.

Для граматичної категорії відмінка характерний вплив синтаксичної позиції на функціональну значимість слова. Зазначимо також, що співвідношення змісту і форми в цій граматичній категорії визначається семантичним варіюванням останньої. Сутнісні функції відмінків з різними варіаціями їх формальної репрезентації становлять ніби горизонталь семантичних властивостей слів, переданих формами граматичної категорії відмінка. На вертикалі ж простежуються вже функції іменних словоформ, семантико-синтаксичні ознаки яких зумовлені трансформаційними процесами всередині синтаксичних конструкцій.

Грамматична категорія відмінка у хорватській та українській мовах належить до найважливіших граматичних категорій іменника з огляду на те, що вона послідовно відображається морфологічними засобами (закінченнями). Відмінок становить регулярний тип словозміни іменника, який розчленовується на найбільшу, порівняно з іншими морфологічними категоріями в цих мовах морфологічних граєм, – сім відмінків – і є послідовно корелятивною морфологічною категорією абсолютного альтернативного типу, яка характеризується закритістю для впливу лексики¹.

Морфологічна зміна відмінків у чергуванні відмінкових словоформ не передбачає відношень морфологічної похідності у випадках, коли відмінки виконують свою первинну семантико-граматичну функцію. Однак відсутність похідності не означає рівноправності всіх словоформ, що репрезентуються різними граємами. Так, називний відмінок у хорватській та українській, як і інших слов'янських мовах, – головний у категорії відмінка, оскільки передає основне для комунікації відношення предмета до предиката – відношення суб'єкта, – проте і він не становить бази для відношень похідності, якщо братимемо до уваги саме первинну семантико-граматичну функцію.

У морфологічній системі хорватської та української мов відсутні явища морфологічної деривації відмінків чи морфологічної похідності одного відмінка від іншого. Однак коли йдеться про синтаксичну систему, явища синтаксичної похідності одних відмінкових форм від інших знаходять свій вияв. Синтаксичною деривацією відмінки поєднують морфологічну і синтаксичну системи мови в єдину граматичну систему. Усі синтаксичні дериваційні зміни граєм викликаються предикатами, які

¹ Іван Р. Вихованець, *Система відмінків української мови*, Наук. думка, Київ, 1987, с.28. – 231 с.

„провокують“ синтаксико-дери́ваційні зміни відмінків. Дещо, здавалося б, остеронь від такої системи відношень у хорватській і в українських мовах перебуває вокатив.

Мета цієї статті розглянути у зіставному плані вокатив щодо його вживання в хорватській та українській мовах. Цей відмінок, на нашу думку, має всі типові для даної граматичної категорії семантико-синтаксичні, формально-синтаксичні та морфологічні ознаки. Незважаючи на наявність цих ознак, в українській науці про мову вокатив певний час кваліфікували як кличну форму², а в сербсько-хорватській/хорватсько-сербській називали „особливою формою самостійних слів“, хоча й наводили п'ятим відмінком у парадигмі. Як зазначено в граматиці М. Стевановича: „Вокатив, щоправда, не є ніяким відмінком, ні частиною речення взагалі, а лише однією особливою формою самостійних слів, що ставиться перед частинами речення або між ними“³. В останньому випадку акцентувалися насамперед семантико-синтаксичні та формально-синтаксичні ознаки цього відмінка⁴. Актуальність теми зумовлена потребою повніше визначити граматичні особливості вокатива, а саме його морфологічне вираження та місце в граматичній системі хорватської та української мов. Головними завданнями є дослідити морфологічні, просодичні ознаки вокатива та його семантико-синтаксичні різновиди в обох мовах. Перспективою даної роботи є розширення досліджуваного матеріалу для простеження вживання вокатива, виявлення його конкурентоспроможних потенцій, особливостей його функціонування у різножанрових текстах на матеріалі різних слов'янських мов. Принагід-

² Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда, Наукова думка, Київ 1969, с.76. Вокатив, зокрема в українській мові, у ролі відмінка, а не кличної форми, призначеної винятково для вираження звертання, у відмінковій системі має складну історію становлення. Протягом тривалого часу українські мовознавці дискутували щодо того, як кваліфікувати відмінкову парадигму, як шести чи семикомпонентну, включаючи до неї кличний відмінок. Ґрунтовні дослідження українських мовознавців О.О. Потебні, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, М.С. Скаба (Александр А. Потебня *Из записок по русской грамматике*, Т. 1–2, Учпедгиз, Москва, 536 с.; Іван Р. Вихованець, *Система відмінків української мови*, Наукова думка, Київ, 1987, 231 с.; Іван Р. Вихованець, Катерина Г. Городенська, *Теоретична морфологія української мови*, Унів. вид-во „Пулсари“, Київ, 2004, 398 с.; Мар'ян С. Скаб, „Кличний відмінок та його синтаксичні функції“, *Ін: Українська мова і література в школі*, №1, 2000, с. 64–66; Мар'ян С. Скаб, *Грамматика апелій в українській мові*, Місто, Чернівці, 2002, 272 с.), спричинили остаточне закріплення вокатива у відмінковій парадигмі цієї мови.

³ Михаїло Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*. Књ.1, Научно дело, 1986, с. 184.

⁴ Ibid.

но зазначимо, що зверненість (апелятивність), тобто орієнтованість на реального чи уявного реципієнта характерна для кожної форми реалізації мови⁵. Апелятивність зазвичай виражається через мовні одиниці, що називають адресата. У науці про мову їх називають „звертаннями“, „одиницями апеляції“, „вокативами“ тощо і розглядають у граматичних описах системи мови взагалі та конкретних мов зокрема⁶. Звертання в українській та хорватській мовах мають як спільні, так і відмінні риси, що спричинено певними типологічними відмінностями між мовами, а також культурними та іншими позалінгвальними чинниками. З огляду на це деякі сучасні дослідження велику увагу приділяють, зокрема, й соціолінгвальним особливостям звертання⁷.

Дослідники синтаксису слов'янських мов часто не розчленовують кличний відмінок (або звертання, у мовах, в яких кличний відмінок не виділяють) на низку різновидів, або вважають один з його різновидів репрезентантом усієї грами. Зокрема, І.К. Кучеренко вважав, що основною функцією кличного відмінка в українській мові є вираження підмета в реченні, тоді як окремо використані іменники у кличному відмінку можуть бути виразниками односкладних вокативних речень або компонентами складних речень⁸. У російській мові, на думку В.П. Пронічева, звертання виконує виключно реченнєвотвірну функцію⁹. Подекуди в одному різновиді вокатива вбачають подвійний член речення, наприклад, маємо на увазі, кваліфікування вокатива при імперативі напівпідметом, напівзвертанням (потенційне вокативне речення) Г.Н. Ключовим¹⁰. Автори „Граматики чорногорської мови“ вважають вокатив своєрідним реченням, яке виконує функцію звертання до співрозмовника, яке служить спонуканням його до мовленнєвого акту. При цьому вони зазнача-

⁵ Оксана В. Проценко, „Звертання в дискурсі спілкування батьків та дітей“, In: Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, серія: Філологічні науки (мовознавство; вип. 6, Вид-во ВНУ ім. Лесі Українки, Луцьк, 2009, с. 214–218.

⁶ Мар'ян С. Скаб, *Грамматика апеляції в українській мові*, Місто, Чернівці, 2002, с.2.

⁷ Agnieszka Szarkowska, *Forms of Address in Polish-English Subtitling*, Peter Lang Ag, Frankfurt am Main, 2012, 252 p.; Інна О. Бойко, Особливості апелятивних номінацій сучасного українського розмовного дискурсу, In: Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Вип. 41, Харків, 2015, с.17–25.

⁸ Ілля К. Кучеренко, *Категорія відмінка в сучасній українській мові*, Львів: Вид-во Льв. ун-ту, Львів, 1961, с. 26–34; Ілля К. Кучеренко, *Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія*. Ч.1, Вид-во Київ. ун-ту, Київ, 1961, с. 142–156.

⁹ Владимир Е. Проничев, *Синтаксис обращения*, Изд-во ЛГУ им. А. А. Жданова, Ленинград, 1971, с. 88.

¹⁰ Геннадий Н. Ключов, „О разработке проблематики обращения“, In: Русский язык, Изд-во Белорусского ун-та, Минск, 1981, с. 30.

ють спільність вокатива з імперативом з огляду на їхню спрямованість на другу особу, а з огляду на відсутність у нього можливості посісти ту чи іншу позицію в реченні, відносять до неповнозначних форм слова¹¹. У деяких видах текстів, наприклад, в усній народній поезії, вокатив подекуди вживають замість номінатива у функції підмета у реченні. У цій функції, він, зрозуміло, втрачає функцію звертання¹².

У граматичній структурі української і хорватської мов вокатив, зазвичай, виділяється морфологічними, синтаксичними та просодичними засобами. З морфологічного погляду вокатив має в обох досліджуваних мовах у низці випадків кінцевий словозмінний афікс (закінчення), що свідчить про синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення форми цього відмінка до інших складових речення. „Функціонування кличного відмінка у сфері семантичного синтаксису, зазначає дослідниця О.К. Беспояско, пов'язане з формуванням особливого типу адресатно-суб'єктної функції, що суміщає в собі нетипові для семантико-синтаксичної організації речення ознаки семантими адресата – потенційного суб'єкта дії“¹³. Отже, вокатив має свої особливості у вираженні функції суб'єкта. Як відомо, функція суб'єкта притаманна і номінативові. Іменник з граматичними ознаками вокатива у семантичній проекції називає „адресат об'єкт, до якого звертається мовець, і суб'єкт – потенційний реалізатор волевиявлення мовця“¹⁴, вокатив є „формою самостійних слів для звертання“¹⁵.

Сьогодні в граматичній системі української мови вокатив „повернув“ собі статус відмінка, і наукові видання, у їх числі український правопис, починаючи з початку 90-рр. ХХ ст. знову зазначають кличний як відмінок. Без сумніву, в збереженні цієї важливої граматичної ознаки української мови значна заслуга мовознавчої наукової думки України. Проте тривале невикористання вокатива мовцями-українцями в різних регіонах країни, яке було пов'язане, з одного боку, впливом російської мови, а другого, – значною мірою, невизначеністю статусу цієї відмінкової форми в мовознавстві, привело до того, що кличний відмінок до цього часу великою кількістю українців замінюється формою номінатива. При цьому існування вокатива в мові ці мовці здебільшого не заперечують,

¹¹ Adnan Čirgić, Ivo Pranjković, Josip Silić, *Gramatika crnogorskog jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010, str. 183.

¹² Ibid.

¹³ Олена Беспояско, *Іменні граматичні категорії*, Наукова думка, Київ, 1991, с. 27.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ *Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда*, Наукова думка, Київ, 1969, с.185.

отже, вони реалізують у мовленні функції вокатива використанням логічного наголосу.

У сучасній хорватській науці про мову вокатив, як і номінатив, належать до „незалежних“ відмінків¹⁶, в українській – називний (а також знахідний) має статус „центрального“ відмінка¹⁷, кличний – має певні ознаки периферійності¹⁸.

Відомо, що значення потенційного суб'єкта дії, характерне для адресно-суб'єктної функції, відтворюється всіма формами вокатива. Ця функція реалізується лише при предикатах імперативної дії, яка в мовній репрезентації формально-граматичного рівня здійснюється дієсловами другої особи наказового способу. Семантико-синтаксичними ознаками при цьому, на думку дослідниці О.К. Беспояско, є апелятивність, другоособовість, активність, вихідність і потенційність дії¹⁹. Відмінкові форми кличного відмінка в контексті дієслів неімперативної дії реалізують функцію суб'єкта реальної дії²⁰. Морфологічними засобами вияву в категорії іменника значення потенційного суб'єкта є закінчення кличного відмінка, яке наявне в обох мовах у іменників чоловічого і жіночого роду.

В українському правописі послідовно і чітко окреслені морфологічні ознаки вокатива для іменників усіх відмін. Для іменників першої відміни це: закінчення *-о* (тверда група: *сестро, Ганно Михайлівно, перемого*), *-е, -є* (м'яка і мішана групи: *земле, круче, Маріє, сім'є*), *-ю* (деякі пестлива іменники м'якої групи: *бабусю, Галю, татусю*); для іменників другої відміни: *-у* (іменники твердої групи (зокрема, із суфіксами *-ик, -ок, -к-о* та іменники мішаної групи з основою на шиплячий, крім на приголосний „ж“: *синку, батьку, слухачу*, а також іменники: *діду, сину, тату*), *-ю* (іменники м'якої групи: *вчителю, Грицю, краю*), *-є* (безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом *-ець*, деякі іменники мішаної групи, зокрема, власні назви з основою на приголосні *ж, ч, ш, дж* і загальні назви на приголосні *р, ж*: *голубе, дружє, хлопче, стороже*, прізвища прикметникового походження та географічні назви: *Глібове, Києве*); іменники третьої відміни мають закінчення *-є* (*любове, смерте*)]²¹. Трапляються поодинокі випадки, коли у функції кличного

¹⁶ Eugenija Barić i dr., Gramatika hrvatskoga književnoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1990, str. 66.

¹⁷ Іван Р. Вихованець, Система відмінків української мови, Наук. думка, Київ, 1987, с. 66.

¹⁸ Ibid, С. 138.

¹⁹ Олена Беспояско, Іменні граматичні категорії, Наукова думка, Київ, 1991, с. 27.

²⁰ Ibid, С. 28.

²¹ Український правопис. 4-е виправлене видання, Наукова думка, Київ, 1993, с. 66, 74, 77.

відмінка використовується називний, але така форма вживається паралельно з формою вокатива: порівн. *Глібов і Глібове*²². Відсутність морфологічних засобів фіксації значення потенційного суб'єкта дії (реалізація функції вокатива номінативом іменників середнього роду або іменників у множині компенсується використанням логічного наголосу.

Найважливіші хорватські граматики, мовний поради́ник, а також різноманітні посібники з морфології та синтаксису відмінків для шкіл на вищих навчальних закладів Хорватії та для іноземців, які вивчають хорватську мову, відводять вокативові належне місце²³. Вживання його носіями хорватської мови викликає у них певні труднощі. Вони передусім пов'язані з використанням у ролі вокатива форм номінатива, що закріплене хорватською нормою. Зокрема, граматика хорватської мови окреслює такі морфологічні особливості вокатива: для зразка *-a* закінчення – *-e* (*izvore, otočanine* з тим, що іменники, основа яких закінчується на *-k, -g, -h* мають у цьому відмінку палаталізовану основу з чергуваннями: *k/u, g/ž, h/š voj-niče, vraže, trbuše*), *-u* (іменники, які закінчуються на м'який приголосний або на групи приголосних *-št, -žd: panju, ražnju*). Граматики подають певні обмеження з приводу вживання одного і другого закінчення. Зокрема, з метою, того, щоб палаталізована певного іменника не була надто фонетично відмінною від основи номінатива, такі іменники, як *konjic, financ, Fris* мають у вокативі закінчення *-u*, а не *-e*, яке зумовлює явище палаталізації. У іменників цього ж зразка, які означають живі істоти та предмети чи явища, та закінчуються на *-o, -e* у формі вокатива використовується номінатив: *rašćupanko, torero, korzo*. Однак різниці у формах немає лише на письмі: наприклад, іменник *rašćupanko* має в номінативі довгий висхідний наголос на третьому складі *rašćupánko*, а у вокативі короткий нисхідний наголос на першому складі *rašćupanko*. Отож, форми вокатива і номінатива мають різні просодичні властивості, відбувається зміна якості і довжини наголосу. Відмінності в наголошенні спостерігаються не лише у тих словоформах, коли останні збігаються на письмі. Зокрема, іменник *čòvjek* має форму вокатива *čòvječe*, яка своїми морфологічними особливостями різниться від номінатива. Проте відмінними є в цього іменника і просодичні властивості форм номінатива і вокатива: *čòvjek* (ном.) *čòvječe* (вок.), відбувається зміна якості наголосу. Таких форм є низка: *òrač – óraču, òrao – órle, mòmak – mótniče, čudotvòrac – čudotvórče, gospòdar – gospódaru, pòmoćnik – pómoćniče*. У зазначених формах відбувається насамперед зміна місця наголосу, а крім неї, різниця полягає і в різних кількісних та якісних характеристиках

²² Ibid, с.74.

²³ M. Cesarec *Sintaksa padeža*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 68 str.

наголосу. Іменники зразка *-e* мають у вокативі головно закінчення *-o*: *kućo, majko* та *-e* – іменники, які закінчуються на *-ica*: *sestrice, učiteljice*. Однак існує низка винятків, пов'язаних з уживанням вокатива. Це можуть бути дублетні форми, коли поряд з формою вокатива використовується номінатив, зокрема це стосується загальних назв чоловічого роду: *vojvodo i vojvoda*. Іменники, які позначають родинні стосунки, зокрема, – *tetka, ujna, strina* мають вокативні форми, які дорівнюють номінативу. Крім того, низка іменників із закінченням *-ica*, які можуть бути відповідно до комунікативної ситуації і жіночого, і чоловічого роду, має можливість застосування двох закінчень вокатива *-o* та *-e*: *izjelico i izjelice, kukavico i kukavice*. Зміни просодичних властивостей на рівні наголосу зазнають і іменники цього зразка відмінювання. Це стосується іменників: *vòda* (ном.) – *vódo* (вок.) (зміна якості наголосу), *olùja* (ном.) – *òlūjo* (вок.) (зміна якості, тривалості наголосу та поява довготи), *domája* (ном.) – *dòmājo* (вок.) (зміна місця, якості, тривалості наголосу та поява довготи), *tetóva* (ном.) – *tètōvo* (вок.) (зміна місця, якості, тривалості наголосу та поява довготи). Іменники зразка *-i* мають у вокативі закінчення *-i*: *smrti, riječi, kokoši*. Змін на рівні наголосу та довготи у іменників цього зразка немає. Зазначимо також, що в усіх випадках вживання хорватського вокатива передбачається відповідна інтонація²⁴.

Свої особливості має і вокатив власних назв. Сучасна хорватська академічна норма допускає в цьому відмінку дублетні форми лише в апозитивних зв'язках на зразок: *Šimić, gospodine Šimiću i godpodine Šimić*. Форма кличного відмінка, яка дорівнює називному, є стилістично забарвлена і характерна для строго офіційного спілкування]²⁵. Прізвище, яке вживається зі звичайним означенням, вимагає лише форми кличного відмінка: *poštovani Šimiću, dragi Kišu*.

Українська норма допускає можливість поєднання в апозитивних зв'язках ще й власного імені та слова „пан”. При цьому обидва слова за українською нормою мають форми кличного відмінка: *пане Петре, пане Горе*.

У хорватській мові в іншомовних особових іменах і прізвищах, які закінчуються на задньоязикові приголосні *g, k, h*, форма кличного відмінка дорівнює формі називного. За хорватською академічною нормою, при використанні форми кличного відмінка в таких іменах та прізвищах палаталізована основа зазвичай не допускається, тому в них може вживатися лише закінчення *-u*: *Fric - Fricu, Salih - Salihu*.

²⁴ Eugenija Barić i dr., Gramatika hrvatskoga književnoga jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1990, str. 73, 75, 78, 87, 89.

²⁵ Eugenija Barić i dr., Hrvatski jezični savjetnik, Pergamena, Zagreb, 1999, str. 119.

Питомі хорватські імена з нульовим закінченням, перед яким є задньоязикові приголосні *g, k, h*, а також *s* мають дублетні форми кличного відмінка: перша дорівнює формі називного, друга є вокативною формою з закінченням *-e*: *Predrag i Predraže, Ignac i Ignache*.

Питомі хорватські прізвища з нульовим закінченням, перед яким перебувають задньоязикові приголосні *g, k, h* і *s* (у тому числі прізвища на *-ak, -ek, -ec, -ac*) та всі інші прізвища, які за законами, що діють у хорватській фонетичній підсистемі, повинні мати палаталізовану основу у формі кличного відмінка після закінчення *-e*, з метою уникнення цього перехідного пом'якшення використовують лише закінчення *-u*: *Cvek – Cveku, Nemec – Nemecu, Trenk – Trenku, Debeljuh – Debeljuhu*.

Власні назви, які закінчуються на голосний, і кайкавські пестливі імена та деминутиви на *-ek* (на зразок *Ivek, Slavek*) мають у кличному відмінку лише форму, яка дорівнює називному.

Власним назвам, як і загальним притаманна просодична різниця між номінативом і вокативом. Наприклад, *Nijémac – Nijêmtše* (зміна якості наголосу).

Зупинимося також на головних семантико-синтаксичних різновидах вокатива. Як ми зазначили вище, найвиразніші особливості вокатива виявляються в синтаксичних конструкціях з дієслівними присудками у формі наказового способу. Тут вокатив вступає в предикативний зв'язок з присудком і виражає адресатну семантику, а саме виконує роль потенційного суб'єкта дії. У хорватській та українській мовах функція адресата – потенційного суб'єкта дії – є первинною семантико-синтаксичною функцією вокатива, з якою вступає в кореляцію його первинна формально-синтаксичні функція суб'єкта:

Anice, jesi li kupila kruh? Djeco, dođite odmah kući!;

Ганно, ти хліба купила? Діти, негайно йдіть додому!

Зазначена функція є базовою для вокатива. Вона певною мірою нейтралізується в конструкціях на зразок:

Jadniče, uopće ne mislim na tebe. Bidaču, ja взагалі про тебе не думаю; Gospodine, koliko je sati? Добродію, котра година?

Наведені конструкції ґрунтуються на згорнутому вихідному реченні з дієслівним присудком наказового способу і головному реченні з будь-якою структурою. У подібних конструкціях у вокативі на перший план висувається його семантичне ядро – значення адресата. Семантичного знебарвлення тут відповідно зазнає функція потенційного суб'єкта дії. У семантико-синтаксичному плані вокатив виконує функцію семантично акцентованого адресата і нейтралізованого суб'єкта дії. А у формально-синтаксичному – функцію другорядного члена речення.

Форма вокатива в конструкціях на зразок: *Ti maleni crve! Ti, golube moj, što radiš? Tu, žalostivij hrobaču! Tu, golube mii, što porobljaeš?* – семантично дублює займенники другої особи і виконує тотожну займенникові семантико-синтаксичну функцію. У конструкції: *Ti, golube moj, što radiš? Tu, golube mii, što porobljaeš?* – вокатив наділений семантико-синтаксичними ознаками активності, вихідної спрямованості. Принагідно зазначимо, що подібні конструкції із займенниками значно рідше вживаються мовцями-хорватами, аніж українцями. Це, на нашу думку, зумовлене переважанням в хорватській мові безсуб'єктних синтаксичних конструкцій, в яких суб'єкт визначається за формою предиката.

Отже, залежно від різних типів конструкцій у хорватській та українській мовах розрізняються такі різновиди вокатива: семантично складний вокатив (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії), семантично складний вокатив акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта, вокатив полісемантичний, що ідентифікує, дублюючи відповідну семантико-синтаксичну функцію граматично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи (ця конструкція є відповідно частотнішою в українській мові). У своїй першій функції адресата – потенційного суб'єкта дії вокатив може виступати в позиції односкладних речень – речень звертань. Вокатив самостійний у реченнєвотвірних потенціях, він перший за у переліку реченнєвотвірний відмінок, оскільки майже в усіх випадках його вживання стає конденсатором суб'єктно-предикативно-адресної структури.

Таким чином, в сучасній хорватській і українській мовах вокатив має власні розрізнявальні морфологічні ознаки. В обох мовах – це закінчення та інтонація. У хорватській мові, на відміну від української, вокатив характеризується ще й зміною деяких інших просодичних властивостей. Це, зокрема, зміна якісної та кількісної характеристики наголосу, поява довготи тощо. У деяких випадках, коли в обох мовах вокатив морфологічно збігається з номінативом, відсутність морфологічних ознак компенсується такою просодичною характеристикою, як інтонація. Подібні можливості вокатив актуалізує в інших середньо-південнослов'янських мовах.

Завершуючи зазначимо, що хоча сьогодні вокатив у багатьох слов'янських мовах має тенденцію до морфологічної факультативності, з огляду на своєрідність особового значення цього відмінка та синтаксичну функцію іменників у позиції звертання виникає проблема наявності вокатива (морфологічно омонімічного називному), наприклад в російській, словацькій, польській, чеській, словенській та інших мовах.

Проте, зокрема, у македонській мові, яка доволі давно втратила систему відмінювання іменників, усе ж, до цього часу збереглися форми вокатива. Щоправда, паралельно в його функції вживаються морфологічно омонімічні форми номінатива.

Література

- Олена Беспояско, *Іменні граматичні категорії*, Наукова думка, Київ, 1991, 171 с.
- Эмиль Бенвенист, *Общая лингвистика*, Прогресс, Москва, 1974, 448 с.
- Иван А. Бодуэн де Куртенэ, *Избранные труды по общему языкознанию*, т. 2, АН СССР, Москва, 1963, 391 с.
- Інна О. Бойко, „Особливості апелювативних номінацій сучасного українського розмовного дискурсу“, In: Лінгвістичні дослідження: 36. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Вип. 41, Харків, 2015, с.17–25.
- Александр В. Бондарко, *Теория морфологических категорий*, Наука, Ленинград, 1974, 255 с.
- Иван Р. Вихованець, *Система відмінків української мови*, Наук. думка, Київ, 1987, 231 с.
- Иван Р. Вихованець, Катерина Г. Городенська, *Теоретична морфологія української мови*, Унів. вид-во „Пульсари“, Київ, 2004, 398 с.;
- Геннадий Н. Ключов, „О разработке проблематики обращения“, In: Русский язык, Изд-во Белорусского ун-та, Минск, 1981, с. 5–36.
- Ежи Курилович, *Очерки по лингвистике*, Издательство иностранной литературы, Москва, 1962,– 456 с.
- Ілля К. Кучеренко, *Категорія відмінка в сучасній українській мові*, Львів: Вид-во Льв.ун-ту, Львів, 1961, 52 с.
- Ілля К. Кучеренко, *Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. Ч.1*, Вид-во Київ. ун-ту, Київ, 1961, 172 с.
- Александр А. Потебня *Из записок по русской грамматике*, Т. 1–2, Учпедгиз, Москва, 536 с.
- Владимир Е. Проничев, *Синтаксис обращения*, Изд-во ЛГУ им. А. А. Жданова, Ленинград, 1971, 88 с.
- Оксана В. Проценко, „Звертання в дискурсі спілкування батьків та дітей“, In: Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, серія: Філологічні науки (мовознавство; вип. 6, Вид-во ВНУ ім. Лесі Українки, Луцьк, 2009, с. 214–218.
- Мар’ян С. Скаб, „Кличний відмінок та його синтаксичні функції“, In: Українська мова і література в школі, №1, 2000, с. 64–66.

- Мар'ян С. Скаб, *Граматика апеляції в українській мові*, Місто, Чернівці, 2002, 272 с.
- Михаїло Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*. Књ.1, Научно дело, 1986, 653 с.
- *Сучасна українська літературна мова : морфологія* / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда, Наукова думка, Київ , 1969, 583 с.
- *Український правопис. 4-е виправлене видання*, Наукова думка, Київ, 1993, 286 с.
- Eugenija Barić i dr., *Gramatika hrvatskoga književnoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1990, 461 str.;
- Eugenija Barić i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Pergamena, Zagreb, 1999. – 1660 s.
- Marijana Cesarec, *Sintaksa padeža*, Školska knjiga, Zagreb, 1997, 68 s.
- Adnan Čirgić., Ivo Pranjković, Josip Silić, *Gramatika crnogorskog jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica, 2010, 358 str.
- Agnieszka Szarkowska, *Forms of Address in Polish-English Subtitling*, Peter Lang Ag, Frankfurt am Main, 2012, 252 p.

Lyudmyla VASYLYEVA

VOCATIVE VARIANTS IN THE CROATIAN AND UKRAINIAN LANGUAGES: MORPHOLOGICAL, PROSODIC FEATURES, FEATURES OF USE (compared to other Slavic Languages)

The grammatical category of the case in the Ukrainian and Croatian languages is among the most important grammatical categories of a noun bearing in mind that it is consistently represented by the morphological means (the endings). The case is a regular type of the noun inflexion, which is divided into the biggest compared with the other morphological categories in these languages morphological grammemes – seven cases – and is a consistently correlative morphological category of an absolute alternational type, characterized by closeness to the vocabulary influence. The case system is not expressed morphologically in Ukrainian and Croatian. In the grammatical structure of the Ukrainian and Croatian languages the vocative is usually represented by the morphological, syntactic and prosodic means. From the morphological point of view the vocative has in both languages in some cases an inflexional affix (the ending), indicating the syntactic bonds, semantic and syntactic relations of the form of the case to the other components of a sentence.

We have explored the morphological and prosodic characteristics of the vocative and its semantic and syntactic variants in Ukrainian and Croatian.

The vocative has its own distinguishing morphological features in the modern Ukrainian and Croatian languages. In both languages these are the ending and intonation. In the Croatian language, in contrast to the Ukrainian, the vocative is also characterized by the change of some other prosodic features. In particular, these are the changes of the qualitative and quantitative characteristics of the accent, the length appearance, etc. In some cases, when in both languages the vocative is morphologically identical with the nominative, the absence of the morphological features is compensated by such a prosodic feature as the intonation. The prospect of this research is to expand the investigated material to trace the vocative usage, to reveal its competitive potential, and peculiarities of its functioning in the texts of different genres on the materials of the different Slav languages.

Key words: vocative, Croatian, Ukrainian, vocative grammatical system features, vocative semantic and syntactic variants.